

УДК 37.016:821.161.2

**EDUCATIONAL IDEAS AND PEDAGOGICAL HERITAGE
OF LESYA UKRAINKA****ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ І ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ЛЕСІ УКРАЇНИ****Pustovit H. / Пустовіт Г.***Doctor of Pedagogical Sciences, Professor**доктор педагогічних наук,**професор, професор кафедри природничо-математичної освіти**ORCID: 0000-0001-7754-0249**Rivne regional institute of postgraduate pedagogical education**Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,**м. Рівне, Україна*

Анотація. У статті висвітлено педагогічні погляди та просвітницьку діяльність Лесі Українки, що сформувалися у процесі освітньої діяльності поетеси. Уся її творча спадщина переконливо засвідчує причетність письменниці до розвитку вітчизняної педагогічної думки, хоча найменш дослідженими в житті й творчості Лесі Українки є саме її погляди на освіту і виховання.

Леся Українка чутливо ставилася до всіх просвітницьких та освітніх проблем, що хвилювали тогочасну прогресивну громадськість. І хоча вона не залишила розгорнутого систематизованого викладу своїх педагогічних поглядів, однак у багатьох віршованих творах, публіцистичних статтях, у листах, щоденниках зосереджено чимало цінних ідей.

Ключові слова: Леся Українка, педагогічна спадщина, просвітницька діяльність, українська мова.

Вступ. Важливу сторінку в розвитку педагогічної думки вписала Леся Українка, яка є авторкою творів для дітей національно-патріотичного, природоохоронного, морально-етичного змісту. Твори української письменниці, уміщені в букварях, читанках, стали дидактичним матеріалом, слугували засобом вивчення абетки, арифметичних дій, ознайомленням з довкіллям та природними явищами.

Основними джерелами творчості Лесі Українки стали її власні переживання, завдяки яким в українській поезії з'явилися надзвичайно прекрасні по глибині ліричності, душевного драматизму і психологізму твори. Однією з важливих проблем, яких торкалася Леся Українка, був стан освіти, навчання і виховання дітей в Україні. Яскравою сторінкою в історії української педагогіки є просвітницька діяльність та педагогічні погляди Лесі Українки.

Основний текст. За умов соціального і національного гноблення Леся Українка оспівувала красу рідного краю, високі душевні риси співвітчизників, художньо-естетичними засобами обстоювала національну гідність свого народу і його права, зокрема право на національну освіту. Уже у ранніх творах, як-от: поема «Самсон» (1888 р.), поетичний цикл «Сльози-перли» (1891 р.) і «Невільничі пісні» (1895-96), особливо вірш «Божа іскра» – аж до «Триптиха» та «Оргій» (1913 р.) – авторка змальовує нові образи борців за правду і свободу. Леся Українка вдосконалила формальні можливості української поезії, розвинула естетичні концепції літератури, розширила жанрові і стилістичні можливості поезії, прози, драматургії.

Багато зусиль віддавала українська письменниця боротьбі проти адміністративних утисків української літературної мови. Ще в дитинстві Леся почала розуміти важливість навчання народу рідною мовою. Педагогічну практику Леся Українка розпочинає з виховання і навчання молодших рідних та двоюрідних сестер і братів. Так, сестра Ісидора згадувала: «Леся завжди знаходила час приділити увагу і нам, своїм молодшим сестрам і братові. У мене, наприклад, першою учителькою музики, а також і французької мови була Леся. Ту науку під Лесиним керівництвом я й досі згадую з вдячністю, так вона вміло провадила її, така лагідна, бадьора, часто навіть весела, так терпеливо ставилася, коли я чогось одразу не могла виконати, хоч вимагала великої пильності, поки не досягнула гарних наслідків» [3, с. 8].

Практичним утіленням праці письменниці на ниві освіти та просвітництва є укладання збірок «Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського-Луцького і Новгород-Волинського повітів Волинської губернії» (1903 р.), «Народні мелодії з голосу Лесі Українки», спеціально написані твори для дітей (цикл поезій під назвою «Дитяче»). Майже вся літературна спадщина, листування, публіцистика мають просвітницький характер. Авторка звертається до українських педагогів, батьків, широких кіл громадськості із закликами про необхідність забезпечити підготовку дітей до життя на засадах широкого пізнання довкілля; пробудження і розвитку національної самосвідомості та виховання учнів; виховання в дітей високої моральності тощо. Невипадково твори Лесі Українки ставали засобом навчання і для галицьких, волинських школярів: їх уміщували у своїх читанках та букварях, хрестоматіях автори навчально-методичного забезпечення Західної України міжвоєнного періоду ХХ століття, популяризували на сторінках українських періодичних часописів [1, с. 234].

Просвітницька діяльність Лесі Українки була спрямована передусім на розвиток українського суспільства, на піднесення культурного та освітнього рівня народу. Практичним наслідком цієї діяльності стало укладання збірників «Дитячі ігри, пісні та казки Ковельського, Луцького і Новоград-Волинського повітів Волинської губернії» (1903 р.), «Народні мелодії з голосу Лесі Українки», написання творів для дітей (цикл поезій «В дитячому крузі», казки). Адресуючи свої твори маленьким читачам, вона тактовно й мудро спрямовує їхню увагу на усвідомлення таких понять, як добро і зло, прекрасне чуже і далеке та рідний край; акцентує на тому, що найвища цінність серед людей — це чесність, правдивість, милосердя тощо. Характерно, що в дитячих віршах поетеса розглядає природу як джерело пізнання, мислення. Леся Українка написала багато віршів, поем, повістей, оповідань, п'єс, публіцистичних статей, які мають велике пізнавальне й виховне значення. У багатьох творах вона гостро критикувала тих, хто перешкодив розвитку народної освіти, правильному навчанню й вихованню дітей і молоді, оспівувала щастя людей у вільній країні, гуманні почуття, дружбу [1, с. 234-236].

Розуміючи, що у вихованні юного покоління вирішальне значення має дитяча література, Леся Українка активно працювала над її збагаченням, зокрема часто зверталася у своїй творчості до жанру казки («Біда навчить», «Казка про Оха-чудотвора» та ін.). Відгукуючись на пропозицію С. Русової

написати казку на тему народних казок, поетеса хотіла знати, «для якого віку хоче п. Русова видати казку, коли для більшого, то «Яйце-райце» годиться, а коли для меншого, - тоді підійшла б тема про «Дідову дочку і бабину дочку» [3, с. 53-54].

Від матері, української письменниці (Олени Пчілки) Леся перейняла любов до Волині, Полісся Поділля, України. Мати прищепила і зацікавленість фольклором, етнографією, освітою, просвітництвом. Попри офіційні заборонні акти, Леся Українка домоглася відкриття українських часописів. Українська письменниця палко обстоювала ідею україномовного шкільництва. За її ініціативи було надіслано міністрові народної освіти записку «Нужды украинской школы», у якій ішлося про необхідність запровадження в народних школах навчання українською мовою. Поетеса розуміла, що національна мова сприяє повноцінному засвоєнню народом його живої історії, культури, формуванню національної самосвідомості і гідності. Глибокою вірою в щасливе майбутнє сповнені її поезії, зокрема цикл віршів «Сім струн», «Другові на пам'ять» та ін. У поемах «Давня казка», «Роберт Брюс, король шотландський», «Місячна легенда», у драматичних творах «Одержима», «Касандра» Леся Українка порушує питання соціального та національного визволення [4].

У контексті аналізу порушеної проблеми виокремлюємо педагогічний досвід створення навчальної літератури Лесі Українки. Відомо, що вона не залишила по собі ґрунтовних педагогічних праць, проте досвід навчання і виховання молодших рідних та двоюрідних братів і сестер (у сім'ї Косачів жив молодший син М. Драгоманова Зоря (Светозар); деякий час – тітка Саша (О.А. Косач-Шимановська) із синами Антоном і Павлом) заслуговує на увагу та акцентує на такій особливості літературного процесу Західної України, як педагогізація, що в цьому випадку дає підстави стверджувати: українські письменники активно долучилися до вдосконалення освітнього процесу, його українізації, створення навчально-методичного забезпечення. Укладаючи навчальну літературу для вузького кола учнів (родини), Леся Українка, однак, підходила до цієї справи дуже відповідально: спочатку вона вивчала стан проблеми, практику роботи школи, гімназії, консультувалася з народними вчителями, прогресивними представниками української громади; ознайомлювалася з різними програмовими джерелами та публікаціями науково-методичного спрямування [7, с. 49].

Отож яскравим прикладом педагогічного доробку Лесі Українки став написаний нею підручник «Стародавня історія східних народів», над яким авторка працювала понад 20 років. У ньому навчальний матеріал подається логічно. А кожна з шести частин книги починається описом природного оточення певного народу, оглядом його політичної та соціально-економічної історії. Після усвідомлення цієї інформації пропонується розповідь про звичаї, вірування, побут, традиції. Вагоме місце в підручнику посідає аналіз джерел. Жоден історичний факт Леся Українка не згадує без точного покликання на джерело, що підтверджує наукову принциповість її як автора. Серед важливих джерел пізнання історії народу Леся Українка називає мову і всі види словесної творчості [2, с. 54].

Просвітницька діяльність письменниці найяскравіше проявилася в її перекладацькій роботі. Перші, ще учнівські спроби авторки (за керівництва матері Олени Пчілки), – це «Вечорниці на хуторі під Диканькою». До книжки увійшли «Передмова Панька Рудого», «Запропаща грамата» і «Зачароване місце» Миколи Гоголя. Згодом Леся Українка переклала українською мовою уривок із поеми Адама Міцкевича «Конрад Валленрод» – «Вілія, що наші струмочки приймає» (1885 р.), третю і п'ять рядків четвертої пісні Гомерової «Одіссеї» (1888 р.). Упродовж 1888–1890 рр. письменниця переклала 92 вірші, що увійшли до книжки «Всесвітні твори. Книга пісень Гайнріха Гайне. Переклад Лесі Українки та Максима Славинського, Львів, 1892» [8, с. 30]. Така перекладацька діяльність мала велике значення для української культури, оскільки знайомила українство зі світовою літературною скарбницею. Це приклад великого подвижництва, популяризація серед українців досягнень світової культури, письменства.

Окрему сторінку просвітницької діяльності Лесі Українки становить її репетиторська праця, яка засвідчує про її педагогічні здібності, неабиякий учительський талант і професійність мудрого наставника, вихователя, який у стосунках з дітьми керується принципами індивідуального підходу, взаємоповаги, доброзичливості. В основі дидактичних порад письменниці як авторки насамперед підручника з історії лежить ідея діалектичної єдності національного і загальнолюдського.

Висновки. Леся Українка ввійшла в українську літературу не тільки як авторка високохудожніх ліричних та драматичних творів, які стали золотим фондом української літератури, а й низки творів, які вивчали учні в освітніх закладах різного типу (народних школах, гімназіях, учительських семінаріях) Західної України, як збирач та укладач фольклорних творів, авторка підручника з історії, перекладач, публіцист. Усе це переконливо засвідчує причетність Лесі Українки до розвитку української педагогічної думки,

Література:

1. Багрій М.А. Педагогічна ідея і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII – 30-ті роки XX сторіччя): монографія / за заг. ред. д.п.н., проф. Г. Білавич. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 578 с.
2. Біднов В. Школа й освіта на Україні. Пам'ятки історичної думки України. Українська культура: лекції / [за ред. Д. Антоновича]. К.: Либідь, 1993. С. 40–91.
3. Іванова Л. Леся Українка і діти. Початкова школа. 1971. № 10. С. 51–55.
4. Історія педагогіки України. Артемова Л.В. 2006.
5. Косач-Борисова І. Леся Українка в оточенні близьких — родини і друзів. Початкова освіта. 1991. № 2. С. 4–10.
6. Леся Українка. Зібрання творів у 12 томах. К.: Наукова думка, 1975 р., Т.1. С. 237–238.
7. Струманський В. П. Педагогічні погляди Лесі Українки. Початкова школа. 1996. № 2. С. 48–51.

8. Чапленко Н. Наші сучасниці – короткі біографії. Українка в світі. 1979. № 1. С. 30-31.

References:

1. Bahriy M.A. (2020). Pedagogichna ideya i prosvitnytska diyalnist ukrayinskykh pysmennykiv Zakhidnoyi Ukrayiny (kinets XVIII – 30-ti roky KHKH storichchya) [Pedagogical ideas and educational activities of Ukrainian writers of Western Ukraine (late XVIII - 30th years of the twentieth century)] : monohrafiya / za zah. red. d.p.n., prof. H. Bilavych]. Ivano-Frankivsk : NAIR. 578 s. [in Ukrainian].
2. Bidnov V. (1993). Shkola y osvita na Ukrayini. Pamyatky istorychnoyi dumky Ukrayiny. Ukrayinska kultura : lektsiyi [School and education in Ukraine. Monuments of historical thought of Ukraine. Ukrainian culture: lectures] / [za red. D. Antonovycha]. K. : Lybid. S. 40–91[in Ukrainian].
3. Ivanova L. (1971). Lesya Ukrayinka i dity. Pochatkova shkola [Lesya Ukrainka and children]. № 10. S. 51-55[in Ukrainian].
4. Istoriya pedahohiky Ukrayiny [Lesya Ukrainka and children]. (2006). Artemova L.V[in Ukrainian].
5. Kosach-Borysova I. (1991). Lesya Ukrayinka v otochenni blyzkykh — rodyny i druziv [Lesya Ukrainka surrounded by relatives - family and friends]. Pochatkova osvita. № 2. S. 4-10[in Ukrainian].
6. Lesya Ukrayinka. (1975). Zibrannya tvoriv u 12 tomakh [Collection of works in 12 volumes]. K.: Naukova dumka. T.1. S. 237-238 [in Ukrainian].
7. Strumansky V. P. (1996). Pedagogichni pohlyady Lesi Ukrayinky [Pedagogical views of Lesya Ukrainka]. Pochatkova shkola. № 2. S. 48–51[in Ukrainian].
8. Chaplenko N. (1979). Nashi suchasnytsi – kortki biohrafiiyi. Ukrayinka v sviti [Our contemporaries - short biographies. Ukrainian in the world]. № 1. S. 30-31[in Ukrainian].

Abstract. *The article highlights the pedagogical views and educational activities of Lesya Ukrainka, which were formed in the process of educational activity of the poetess. All her creative heritage convincingly testifies to the writer's involvement in the development of national pedagogical thought, although the least researched in the life and work of Lesya Ukrainka are her views on education and upbringing.*

Lesya Ukrainka was sensitive to all the educational problems that concerned the progressive public at the time. And although she did not leave a detailed systematic presentation of their pedagogical views, but in many poetic works, journalistic articles, letters, diaries, many valuable ideas are concentrated.

Key words: *Lesya Ukrainka, pedagogical heritage, educational activity, Ukrainian language.*